

Thomas Palner

Generation X: rids af en ny politisk kultur¹

International forskning har tegnet et billede af den unge generation som værende mindre engagerede i demokratiet end tidligere generationer. Dette er en bekymrende udvikling ud fra en antagelse om, at et stærkt og vibrerende civilsamfund er et nødvendigt fundament for et stabilt og velfungerende demokrati. Det er jo trods alt blandt de unge, at morgendagens demokratiske energi skal hentes. Den unge generation bærer dog også på en tung kulturel arv efter 68-generationen, der i et historisk perspektiv har været usædvanligt stærkt engagerede, demokratiske samfundsborgere. Med et analytisk afsæt, der baserer sig på Robert D. Putnams teori om social kapital, kan de dystre antydninger dog ikke bekræftes empirisk. Tværtimod.

Populært formuleret er det denne analyses hensigt at tage temperaturen på den demokratiske politiske kultur blandt unge. En undersøgelse af ungdommen er interessant, fordi denne gruppe kan ses som et forstørrelsesglas på fremtiden.² Antagelsen er, at de ændringer der finder sted i den politiske kultur, i de demokratiske medborgernormer, i tilliden til andre og i den politiske deltagelse, vil vise sig mere markant blandt unge end i befolkningen som helhed. Dette begrundes med, at den unge generation er mere modtagelig for tidens påvirkninger (Svensson og Togeby, 1991: 16). Dermed er begrundelsen også, at forandringer i den politiske kultur heller ikke skjules af de ældre generationers mindre påvirkelighed.³

I USA har Robert D. Putnam med stor gennemslagskraft konkluderet, at den demokratiske kultur er stærkt svækket blandt de yngre generationer i forhold til de ældre generationer (Putnam, 1995; 2000). Det demokratiske bolværk er svækket, fordi det amerikanske samfunds fond af det, han kalder social kapital, er udhulet. Social kapital udvikles med skabelsen af sociale netværk, gennem tillid til andre og gennem demokratiske medborgernormer. Endvidere styrker social kapital ikke blot den demokratiske styring, men i bredere forstand også den samlede velfærd i samfundet, inklusive den økonomiske. En række nyere danske studier, blandt andet det omfattende *Demokrati fra neden*-projekt (se bl.a. Goul Andersen et al., 2000) har også antydnet, at unge ikke i samme udstrækning "gider" demokratiet, hvilket har vakt diskussion og bekymring. For befolkningen som helhed er vurderingen dog grundlæggende optimistisk på demokratiets vegne, men det konstateres, at de unge er mindre politisk interesserede og mindre aktive i foreningslivet, ligesom de ikke i samme udstrækning tilslutter sig demokratiske medborgernormer, hvilket på sigt kan udgøre et problem. Det er jo trods alt her, at den fremtidige demokratiske energi skal hentes. Dog er det en gennemgående svaghed ved de nyere danske studier, at det ikke klarlægges, om de unges tilbageholdende engagement i det politiske skyldes en livscykluseffekt, altså at de ikke er nået så langt i livet, eller om årsagen er en generationseffekt. Forventningen er i førstnævnte fortolkning, at den politiske deltagelse er forholdsvis lav blandt unge, men langsomt stigende, hvorefter den topper i løbet af midalderen for igen at falde langsomt og være forholdsvis lav for de ældste. Den alternative forklaring indebærer,

at den ungdomskultur, vi i dag ser konturerne af, er markant forskellig fra foregående generationers. Hvorvidt den ene eller anden fortolkning støttes, vil blive afklaret ved, at sammenligne den unge generation med den foregående generation i samme livsfase.

Teoretisk tager analysen udgangspunkt i Putnams teori om social kapital. Endvidere er de empiriske forventninger funderet i de nyeste danske forskningsresultater. Hypotesen er, at unge som generation betragtet besidder mindre social kapital end den forrige generation i samme livsfase. Hypotesen vil altså blive afvist, hvis den unge generation besidder social kapital *mindst* i samme udstrækning.

En sammenligning af nutidens unge holdnings- og adfærdsmæssigt med den foregående generation kan samtidig betragtes som en kritisk test. 68-generationen var og er i et historisk perspektiv politisk engagerede og interesserede i usædvanlig stor udstrækning (Borre og Goul Andersen, 1997). Derfor indebærer en falsifikation af hypotesen en generalisering, der rækker ud over den generation, som den unge generation sammenlignes med. En afvisning af hypotesen peger derimod i retning af et styrket demokrati, der i stigende udstrækning vil nyde danskernes opbakning i ord og i handling. Det danske demokrati vil fremstå særligt godt rustet til fremtiden, hvis livscykluseffekten for den ældre 68-generation viser sig at have en gennemslagskraft, der kan aflæses på grundlag af de nyeste datasæt. Dette vil skabe forventning om, at også den unge generation vil bidrage til yderligere at udbygge fonden af social kapital med årene.

I det følgende følger først en analyseramme med afgrænsning af generationerne, en præsentation af teorien om social kapital samt en operationalisering af teorien. I tredje afsnit præsenteres analysens resultater. Fjerde afsnit indeholder en kort problematisering af analysens resultater, inden den opstillede hypotese afvises i konklusionen.

Afgrænsning af to generationer

Ændrede betingelser for den politiske socialisering kan føre til generationsforskelle i holdninger, værdier og politisk deltagelse. Hver generation gør sig sine egne sociale, økonomiske og politiske erfaringer, der er forskellige fra tidligere generationer, og som derfor fremkalder en distinkt adfærd tilværelsen igennem. Karl Mannheim har diskuteret, hvad en generation er (Svensson og Togeby, 1991: 31). Ifølge Mannheim minder generationsbegrebet om klassebegrebet, fordi den enkelte er placeret på lignende vis i den sociale struktur. De unge gør sig mange af de samme grundlæggende erfaringer på et afgørende tidspunkt af deres liv, hvor personligheden i vid udstrækning formes blandt andet for at filtrere senere hændelser (Svensson og Togeby, 1991). Således antager generationsforklaringerne, at værdier primært internaliseres i ungdommen med afgørende betydning for det senere livsforløb. Men ikke alle generationer udkrystalliseres med en klar generationsbevidsthed. Dette må iagttages ved undersøgelser af unges adfærd og holdninger. Således kan en ny generation opstå med fem, femten eller 50 års mellemrum. I den foreliggende analyse foretages afgrænsningen af de to generationer med afsæt i en række danske og udenlandske studier, hvor der klart kan identificeres to politiske generationer. Dette er blandt andet kommet til udtryk i forhold til partivalget

(Svensson og Togeby, 1986; 1991; Borre og Goul Andersen, 1997; Putnam, 2000): "To sum up, we can clearly identify two political generations: the first postwar generation (born 1946-1960) and the second postwar generation (born 1961-), the first voting disproportionately to the left, the second voting disproportionately to the right" (Borre og Goul Andersen, 1997: 173). Endvidere konstateres der samme sted en markant forskel i politisk interesse blandt generationerne:

"... the mobilisation process in the 1970s must be characterised as extremely strong whereas one can hardly speak of any political mobilisation in the 1990s. (...) we observe a significant decline in political interest among the young from 1979 to 1994. In 1979, 20 per cent were very much interested in politics. In 1994, the figure was only 12 per cent. This decline was particularly significant among the better-educated where the proportion indicating that they were 'much' interested in politics dropped from 44 per cent to only 18 per cent, i.e. below population average" (Borre og Goul Andersen, 1997: 179).

Passagerne repræsenterer en gennemgående konklusion fra nyere studier, dog med undtagelse af en 1991-publikation (Borre og Goul Andersen, 1997; Goul Andersen et al., 2000; Svensson og Togeby, 1991). Svensson og Togeby (1991) konkluderer på baggrund af indsamlede surveydata fra 1979 og 1998, at der kun har været tale om en højrebølge blandt unge i 1980'erne, når det drejer sig om parti-valget og holdninger til økonomisk udligning og det private erhvervsliv. De kan imidlertid ikke iagttage forskelle i liberale holdninger samt holdninger til velfærdsstaten og demokratiet. Men i konklusionen fra den seneste medborgerundersøgelse tegnes konturerne af en generation uden samme grad af medborgerskab:

"... når man lægger iagttagelserne omkring de unge sammen på tværs af kapitlerne, tegner der sig alligevel en række interessante tendenser: De unge er ikke alene mindre aktive lokalt – de er *meget* lidt aktive lokalt. De unge har ikke alene lav efficacy i forhold til det lokale, men faktisk *meget* lav efficacy. De unge er ikke alene mindre aktive i foreningslivet. De er *meget* mindre aktive. Og man finder blandt de unge, herunder blandt veluddannede unge, nogle af de tendenser til politisk interesse uden større engagement, som van Deth (2000) har peget på. Og så altså også en mindre opslutning til medborgernormer. Hvortil kommer en ret høj forekomst af *principiel* intolerance, i modsætning til de ældre aldersgruppers mere udbredte intolerance i praksis" (Goul Andersen et al., 2000: 284).⁴

På trods af begrænsninger i at operationalisere generationer ud fra fødselsår foretages på grundlag af ovenstående en afgrænsning af "Generation X"⁵ til personer født i perioden 1961-1980, mens den forrige generation, "68'er generationen", afgrænses til personer født i perioden 1946-1960. At generationerne i tid ikke er afgrænset i lige store generationer begrundes, for det første, med at den gruppe personer, der er født i slutningen af 1970'erne vurderes som for lille til at udgøre en selvstændig subkultur. Den anden begrundelse er, at denne gruppe aldersmæssigt fortsat befinder sig i den tidlige periode af den politiske socialisering.

Teorien om social kapital

Begreberne "social" og "kapital" har hver deres betydning (Rothstein og Stolle, 2003: 3). Begrebet social refererer til, at fænomenet er relationelt og indfanger

interaktion mellem personer. Kapitalbegrebet har en dobbelt betydning (Putnam, 2000: 20). På den ene side skal det forstås som et aktiv for personer, der besidder en sådan form for social kapital. Mere interessant er det imidlertid, at social kapital på visse betingelser er et kollektivt gode, som andre, der ikke direkte besidder denne ressource, også har fordel af. Begrebet har således både en individuel og en kollektiv side. På mikroniveau indbefatter social kapital dels antallet af relationer, som vedkommende kan trække på som et "aktiv", dels den enkeltes værdier og holdninger (Rothstein og Stolle, 2003). Sagt på en anden måde, desto flere relationer vedkommende er involveret i og desto mere tillid og samarbejdsvilje, jo mere social kapital besiddes. På makroniveau er et samfunds samlede sociale kapital således det gennemsnitlige antal relationer, borgerne deltager i, samt borgernes generelle tillid til andre i samfundet (Putnam, 1993; 2000). Denne form for social kapital indebærer, at kollektive handlingsproblemer kan elimineres.

Ikke mindst den amerikanske politolog Robert D. Putnam har i løbet af 1990'erne skabt fornyet interesse omkring civilsamfundets betydning for produktionen af social kapital, der understøtter kollektive handlinger (Putnam, 1993; 1995; 2000).⁶ Putnam anlægger et *rational choice*-perspektiv. Individer opfattes som rationelt kalkulerende og egoistiske, men han kombinerer dette perspektiv med en institutionel analyse, fordi det påpeges, at en opbygget fond af social kapital kan indlejres i samfundets institutioner. På denne måde overdrages en demokratisk kultur i vid udstrækning fra generation til generation. Men fonden kan naturligvis også langsomt udhules.

Det teoretiske perspektiv, der anlægges her, er inspireret af Putnam. Putnams approach har dog affødt betydelig diskussion om, hvorledes social kapital skal defineres og måles. Derfor er en række teoretiske og empiriske svagheder ved Putnams argumentation forsøgt imødegået. Dels er hans centrale begreb social kapital noget uklart, dels er hans analyse af foreningerne udfordret fra mange sider (Gundelach og Torpe, 1997; Selle og Strømsnes, 1997; Tarrow, 1996; Wollebæk og Selle, 2003; Teorell, 2003). Foreninger opfattes ikke i denne analyse som *den* centrale kilde til social kapital, men som én af fire indikatorer på medborgerengagement. Af den grund er den analytiske tilgang her påvirket af de elementer ved social kapital, som Lars Torpe fremhæver som frugtbare, og som han selv videreudvikler (Torpe, 2003). Det drejer sig om civile normer, social tillid, medborgerengagement og sociale netværk.

Til det diffuse begreb medborgernormer, der kan variere fra kultur til kultur, knytter sig en forestilling om at have lige muligheder for sammen med andre at deltage i samfundets udformning (Torpe, 2003: 29-30; Goul Andersen, 2002). Til dette forudsættes "... en følelse af fællesskab med sine ligemænd, en solidaritet med samfundsmedlemmerne som kollektiv, hvilket nærmere udfoldes som 'tolerance', 'empati' og 'loyalitet mod demokratiets principper og institutioner'" (Goul Andersen, 2002: 169).

En norm om generaliseret reciprocitet muliggør, at der kan bygges bro mellem egeninteresse og solidaritet (Putnam, 1993: kap. 6; Gundelach og Torpe, 1997). Generel reciprocitet indebærer, at der er gensidige fordele ved at samarbejde. Den enkelte gør noget for andre med forventningen om at få noget tilbage, men ikke

nødvendigvis nu og her. Samtidig er det vigtigt, at tilliden til andre ikke er personafhængig, men generel. Der sondres mellem medborgernormer på horisontalt og vertikalt niveau. Det horisontale borger-til-borger-perspektiv skal forstås som normer om tolerance, mens det vertikale borger-til-samfunds-perspektiv indbefatter normer om engagement i offentlige anliggender samt respekt for loven (Torpe, 2003: 30).

Ligesom normen om generaliseret reciprocitet er social tillid en afgørende forudsætning for at kunne etablere et vedvarende samarbejde i større komplekse omgivelser (Gundelach og Torpe, 1997: 18; Torpe, 2003: 30). Tillid og gensidighed skal således opfattes som relationelle fænomener. Putnam sondrer mellem *bridging* og *bonding* social kapital, hvor sidstnævnte er mindre interessant for udviklingen af social kapital. *Bonding* social kapital kan skabe stærke *in-group*-tilhørsforhold, men potentielt også stærke *out-group*-antagonismer (Putnam, 2000: 23). Der er således tale om en særlig form for social tillid, som *kan* indebære, at social kapital ikke udvikler sig til et kollektivt gode, men derimod til sekterisme, etnocentrisme og korruption. *Bridging* social kapital indebærer derimod, at individet bringes i forbindelse med det omgivende samfunds forskellige grupper, hvilket muliggør udviklingen af bredere identiteter.

Medborgerengagement er et aspekt af social kapital, der vedrører den politiske deltagelse (Torpe, 2003: 31). Perspektivet er, at deltagelse udvikler den personlige kapacitet, men i bredere forstand kultiveres også sociale fællesskaber og demokratiske normer. For at den politiske deltagelse kan producere social kapital, skal der etableres en orientering, der rækker ud over en snæver egeninteresse, og som er rettet mod medlemmer af en gruppe eller et bredere politisk fællesskab.

Med begrebet sociale netværk tænkes specielt på de medlemsbaserede foreninger, men i modsætning til hos Putnam åbnes op for en inddragelse af andre netværk af mere uformel karakter samt en anerkendelse af, at nye organisationsdannelser har betydning for genereringen af social kapital og at de dermed også har en demokratisk funktion.

Putnams perspektiv er, at netværk har både interne og eksterne effekter (Putnam 1993: 89-90). Den interne effekt er, at de tjener som skoler i demokrati, fordi normer om samarbejde og solidaritet udvikles.⁷ Den eksterne effekt er, at netværk muliggør samarbejde mellem samfundets forskellige grupper, samt at der etableres institutionelle bånd mellem borgeren og offentlige institutioner. I modsætning til Putnam opfatter jeg dog ikke aktiv deltagelse og ansigt til ansigt-kontakt med foreningen som en afgørende forudsætning for at udvikle social kapital. Påstanden er derimod, at en ny foreningstype, der har været i stærk vækst siden midt-firserne på bekostning af de traditionelle foreninger, udgør nye arenaer for social kapital (Selle og Strømsnes, 1997).⁸ Disse foreninger er ganske vist ikke demokratisk konstituerede, de er typisk enkeltsagsorienterede – eller i hvert fald med en mere snæver målsætning – ligesom medlemmerne har en mere passiv rolle, der ofte blot består i at betale kontingentet samt at læse et nyhedsbrev i ny og næ. Putnam hævder, at disse professionelle, hierarkisk organiserede netværk, der ofte er uden lokale afdelinger, etablerer asymmetriske relationer og afhængighed, i modsætning til de frivillige og demokratisk organiserede foreninger. For Putnam er

ansigt til ansigt-kontakt og socialisering afgørende for at udvikle de individuelle kompetencer og den demokratiske læring, hvilket ikke sker i de nye foreninger.

Putnams karakteristik af de traditionelle foreninger er til gengæld blevet beskrevet som "romantisk", og det kan i høj grad betvivles om de i praksis er, eller har været, så deliberativt organiserede og inklusive, som han udlægger dem (Gundelach og Torpe, 1997; Selle og Strømsnes, 1997). I forlængelse heraf skal det indvendes, at de nye foreninger i vid udstrækning er idébaserede ligesom de traditionelle folkebevægelser (Gundelach og Torpe, 1997; Teorell, 2003). Den nye type af foreninger repræsenterer således også en form for værdipluralisme, med afgørende demokratisk betydning i den politiske beslutningsproces. Endvidere kan den frygt, som Putnam nærer over for passivt medlemskab, ikke bekræftes empirisk. Wollebæk og Selle finder i deres studie, at foreningsmedlemskab i samme udstrækning bidrager til social kapital – i forhold til at opbygge social tillid, sociale netværk og civilt engagement – uanset aktivitetsniveau (Wollebæk og Selle, 2003). De konkluderer, at den kumulative effekt ved foreningsmedlemskab indtræffer, når medlemmer tilhører flere foreninger, ikke mindst når disse tjener forskellige (herunder politiske) formål.⁹ Derfor er denne analyse primært opmærksom på deltagelsens eksterne effekter i forhold til det omgivende samfund og de politiske institutioner. Dette er i modsætning til Putnam, der først og fremmest betonede de interne effekter med vægt på de aktive medlemmers socialisering i foreningerne. Endelig skal jeg tilslutte mig Gundelach og Torpes argument (1997) om, at ændringer i medlemstal ikke kan stå alene som hovedindikator på social kapital. Udover en diskussion af de nye foreningsformer skal det overvejes, om andre organiseringsformer – med de seneste årtiers hastige samfundsforandringer – også kan løfte nogle af de demokratisk kulturbærende opgaver, som foreningerne tidligere varetog alene (Gundelach og Torpe, 1997). Her tænkes blandt andet på ændrede relationer i familien, i skolen og på arbejdspladsen, ligesom brugerdeltagelsen i offentlige institutioner er øget. I det hele taget kan velfærdssystemets indretning have væsentlig betydning for akkumuleringen af social kapital. En række af disse traditionelt vertikalt organiserede netværk er blevet (mere) horisontalt organiserede og således potentielt demokratisk kulturbærende. At demokratiske kompetencer i form af normer og engagement kan etableres i de primære fællesskaber er dog uden for denne analyses genstandsfelt. Det begrundes med, at det med den valgte metode er vanskeligt at indfange disse arenaers betydning for skabelsen af social kapital.

Data og operationalisering

Studiets datagrundlag baserer sig på tre omfattende surveys fra 1979 og 1998. Det ene datasæt fra 1979 stammer fra en national studie af danskernes politiske deltagelse og holdninger (Damgaard et al., 1980), mens data til den anden studie blev indsamlet samme år blandt unge i Århus Amt med de 16-28-årige som målgruppe (Svensson og Togeby, 1986: 71-76). Endelig stammer det nyeste datasæt fra delprojektet *Demokrati fra neden* (Goul Andersen et al., 2000). Alle tre undersøgelser er indsamlet på grundlag af en tilfældig stikprøve. Datasættene danner ikke grundlag for en panelanalyse, men en kohorteanalyse, hvor forskellige mennesker

er blevet adspurgt i undersøgelserne. Afhængig af datasæt og generation indeholdt de undersøgte grupper i analyserne et antal af cases, der varierede mellem godt 600 og knap 900.

Jeg har i videst mulig udstrækning kun anvendt de to nationale medborgerundersøgelser. Det skyldes primært, at de adspurgte i ungdomsundersøgelsen kun indbefatter de 16-28-årige. Hermed underestimeres fonden af social kapital i 68-generationen, jf. livscyklusfortolkningen ovenfor, da personer i alderen 29-33 år, der også tilhører denne generation, ikke medtages. Men det har gentagne gange været nødvendigt at anvende data fra ungdomsundersøgelsen for at kunne gennemføre den sammenlignende analyse. Alligevel vurderes analysens resultater at være valide. Resultaterne fra de to 1979-undersøgelser skulle således gerne understøtte hinanden.

Det første element af social kapital, der skal undersøges, er demokratiske medborgernormer. Demokratiske medborgernormer operationaliseres på den horisontale dimension, dvs. politisk tolerance, som variable angående holdninger til lige politisk indflydelse. Derudover var det desværre med 1998-data kun muligt at konstruere et refleksivt indeks, der oprindeligt bestod af fire variable omhandlende ytringsfrihed, religionsfrihed, mindretalsrettigheder samt myndighedernes lige behandling af borgerne. Alle indeks i analysen er omkodet, så skalaen går til 100. Den vertikale dimension af medborgernormer, dvs. normer om samfundsengagement, operationaliseres som vigtigheden af at deltage i offentlige valg, samt ikke at snyde i skat. Derudover er der foretaget en sammenligning, hvor det igen kun er muligt at konstruere et refleksivt indeks, der indbefatter variable vedrørende ansvaret for fælles anliggender samt lovlighed.

Den anden indikator på social kapital er social tillid. Her er det også kun muligt på baggrund af 1998-data at operationalisere til et indeks bestående af fire variable. Variablene omhandler hvorvidt man kan stole på andre mennesker. Fra de to øvrige datasæt er der ikke tilgængelige variable, hvorfor der henvises til andre studiers fremstillinger. I analysen foretages der ikke en kategorisering af, hvorvidt sociale netværk er *bridging* eller *bonding*, fordi dette er vanskeligt. Den tredje indikator på social kapital, medborgerengagement, er operationaliseret som et indeks, der oprindeligt bestod af tre variable omhandlende hvor ofte der diskuteres politik, nyhedsorientering i aviser, radio og tv, samt politisk interesse. Det fjerde aspekt af social kapital er sociale netværk, der er operationaliseret som medlemskab af foreninger samt mødedeltagelse.

Medborgernormer – normer om gensidighed

Her studeres først medborgernormer horisontalt. I hvilket omfang tilslutter de to generationer sig grundlæggende demokratiske værdier? En sammenligning af de ældre 68'ere over for generation X viser, at de ældre 68'ere er signifikant mere tolerante end X'erne på denne dimension, jf. tabel 1.

Men foretages sammenligningen i samme livsfase, fremgår det imidlertid også, at generation X, samlet set, er langt mere politisk tolerante. 72,5 pct. af X'erne finder det meget vigtigt, at alle borgere har samme mulighed for at øve politisk indflydelse. I 1979 er det kun 54,6 pct., der er helt enig i, at alle skal have lige stor

politisk indflydelse. Det skal dog bemærkes, at spørgsmålsformuleringen varierer i et omfang, der problematiserer de tilsyneladende store forskelle.¹⁰

Tabel 1. Sammenligning af generation X og 68'ers generationens normer om politisk tolerance i samme og i forskellig livsfase.

	1979 og 1998 samme livsfase Lige politisk indflydelse er meget vigtig. Pct.	1998 forskellig livsfase Indeks for politisk tolerance på skala til 100
Generation X	72,5	83,2*
68'erne	54,6	86,2
Population 1979:	-	-
1998:	72,9	84,8

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv) og Ungdomsundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv).

Note: * Signifikant forskel mellem generation X og 68-generationen ved 0,05 niveau (t-test).
 Kommentar: Indeks bestående af fire spørgsmål: "Bør ytringsfriheden gælde alle, eller kan den begrænses for visse grupper?", samt: "Bør alle borgere have samme ret til at dyrke deres religion, eller kan den ret begrænses for visse grupper?" Respondenten kunne her svare på en skala fra 1 til 4, hvor 1 betyder "kan begrænses", og 4 betyder "bør gælde alle". De to øvrige spørgsmål lød: "Er det vigtigt eller ikke så vigtigt, at lovgivningen respekterer mindretallets rettigheder?", samt: "Er det vigtigt eller ikke så vigtigt, at myndighederne behandler alle lige, uanset deres position i samfundet?" Respondenten kunne her svare på en skala fra 1 til 4, hvor 1 står for "meget vigtigt", og 4 står for "ikke så vigtigt".

På den vertikale dimension for medborgernormer, der vedrører normer om interesse for offentlige anliggender, fremgår det af indekset, at der er signifikante forskelle mellem X'erne og 68'erne, jf. tabel 2. Men forskellen er marginal og uinteressant, da normen også er særdeles rodfæstet blandt generation X.

Hvor data giver en mulighed for at sammenligne de to generationer i samme livsfase fremgår det imidlertid, at medborgernormerne er stærkere blandt generation X, end de var hos 68-generationen, jf. tabel 3. Af tabellen fremgår det, at skattebetaling samt vigtigheden af at deltage i offentlige valg er en stærkere norm blandt generation X end 68'erne i samme livsfase. Det skal dog også her bemærkes, at spørgsmålene i de to surveys ikke er identiske.

Delkonklusionen er, at medborgernormer hverken vertikalt eller horisontalt er svækket. Dermed finder hypotesen ikke støtte. Selv om den ene horisontale variabel har et validitetsproblem, er der omvendt ikke nogen indikation af, at normerne er svækket hos generation X, specielt ikke ved kontrol for livscykluseffekt. Derfor vurderes normerne mindst ligeså stærke som hos de unge 68'ere. At livscykluseffekten slår stærkt igennem, fremgår af den vertikale dimension, hvor medborgernormerne i samme livsfase er mere rodfæstede blandt generation X, men med alderen er normen blevet relativt stærkere blandt 68'erne.

Tabel 2. Sammenligning af normer om interesse for offentlige anliggender i forskellige livsfaser

1998	Indeks for interesse i offentlige anliggender på skala til 100
Generation X	86,3*
68'erne	90,2
Population	89,3

Kilde: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv).

Note: * Signifikant forskel mellem generation X og 68-generationen ved 0,05 niveau (t-test).
 Kommentar: Indeks bestående af fire spørgsmål: "Hvor vigtigt er det, at man som borger føler et ansvar for løsningen af samfundets fælles problemer?", "Holder sig informeret om det, der sker i samfundet?", "Stemmerved offentlige valg?" og "Følger love og forordninger?" Respondenten kunne her svare på en skala fra 1 til 4, hvor 1 står for "meget vigtigt", og 4 står for "ikke så vigtigt".

Tabel 3. Sammenligning af de to generationers medborgernormer i samme og i forskellig livsfase

1979 og 1998	Skattesnyderi er acceptabelt. Pct. helt uenig.	Vigtigheden af at deltage i offentlige valg. Pct. meget vigtig.
Generation X	69,1	77,9
68'erne		
1979:	53,2	76,0
1998:	76,0	87,4
Population		
1979:	59,9	-
1998:	74,9	84,9

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv) og Medborgerundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv) og Ungdomsundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv).

Kommentar: Skattesnyderi. I 1979-medborgerundersøgelsen lød synspunktet: "For min skyld er det i orden, at folk snyder lidt i skat, hvis de kan komme af sted med det." Respondenten skulle tage stilling til synspunkterne ved at vælge én af fem svarmuligheder: "Helt enig", "Delvis enig", "Hverken enig eller uenig", "Delvis uenig" og "Helt uenig". I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor vigtigt er det, at man som borger betaler den skat, man er pligtig til?" Respondenten kunne svare på en skala fra 1 til 4, hvor 1 står for "meget vigtigt", og 4 står for "ikke så vigtigt". Deltagelse i offentlige valg. I 1979-ungdomsundersøgelsen lød synspunktet: "Der er så mange andre mennesker, der stemmer ved et folketingsvalg, at det ikke betyder så meget for mig, om jeg stemmer eller lader være." Respondenten skulle tage stilling til synspunktet ved at vælge en af fem svarmuligheder: "Helt enig", "Delvis enig", "Hverken enig eller uenig", "Delvis uenig" og "Helt uenig". I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor vigtigt er det, at man som borger stemmer ved offentlige valg?" Respondenten kunne svare på en skala fra 1 til 4, hvor 1 står for "meget vigtigt", og 4 står for "ikke så vigtigt".

Social tillid

Det er problematisk at fastslå, hvorvidt social tillid skaber stabile demokratiske institutioner, eller hvorvidt stabile demokratiske institutioner skaber social tillid. Sammenhængen virker sandsynligvis i begge retninger (Torpe, 2003: 38). Under alle omstændigheder består opgaven her blot i at fastslå, om de unge har mindre social tillid end 68'erne.

Tabel 4. Social tillid i forskellige livsfaser

1998	Indeks for social tillid på en skala til 100
Generation X	51,1 (-*)
68'erne	52,0
Population	49,0

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv).

Note: (-*) Ikke signifikant forskel mellem generation X og 68-generationen ved 0,05-niveau (t-test). Kommentar: Indeks bestående af fire spørgsmål. Formuleringen lød i de tre første spørgsmål: "Jeg vil bede Dem om at tage stilling til følgende: Hvis man ikke passer på, vil andre udnytte én"; "Der er få mennesker, som man kan stole helt og fuldt på" og; "Man kan som regel gå ud fra, at andre vil én det bedste." Respondenten skulle tage stilling til påstandene ved at vælge en af disse fem svarmuligheder: "Helt enig", "Delvis enig", "Hverken enig eller uenig", "Delvis uenig" og "Helt uenig". Det sidste spørgsmål lød: "Synes De, man kan stole på de fleste mennesker, eller synes De, man ikke kan være forsigtig nok i omgangen med andre mennesker?"

Desværre giver de forhåndenværende data ikke mulighed for at sammenligne de to generationer i samme livsfase. Men af tabel 4 fremgår det, at der ikke er signifikant forskel på de to generationers tillid til andre, når de sammenlignes i forskellig livsfase.

Andre aktuelle studier har vist, at den sociale tillid har været jævnt stigende i populationen, siden de første undersøgelser blev iværksat (Goul Andersen et al., 2000; Gundelach, 2002). Den sparsomme operationalisering af social tillid i disse undersøgelser baserer sig på et enkelt spørgsmål, der lyder: "Synes De, man kan stole på de fleste mennesker, eller synes De, man ikke kan være forsigtig nok i omgangen med andre mennesker?" (Goul Andersen et al., 2000: 247). I 1981 svarede 45 pct., at man kan stole på de fleste, mens tallet var 62 pct. ifølge en undersøgelse fra 2000 (Goul Andersen et al., 2000: 247). Samtidig konkluderer Torpe i sin nylige studie, at den unge generation ikke scorer lavest på social tillid (Torpe, 2003: 41). Endvidere har en anden form for tillid været stigende i perioden. Denne tillid knytter dog ikke umiddelbart an til personer, men omfatter mere bredt tilliden til samfundets (demokratiske) institutioner, fx Folketinget, forsvaret og Folkekirken. Konklusionen er i den forbindelse, at hverken alder eller generation generelt har nogen selvstændig indflydelse på tilliden til de forskellige samfunds-institutioner (Gundelach, 2002: 186-188).

Sammenfattende peger en bred række af indikatorer således i retning af, at den sociale tillid blandt generation X er mindst ligeså stor som hos generation 68, både

i samme livsfase og i hvert fald i dag. Dermed finder hypotesen ikke støtte. Særligt ikke når den formodede livscykluseffekt forventes at gøre sig gældende.

Medborgerengagement

Hvor de to foregående afsnit har fokuseret på holdninger og normer, skal opmærksomheden i de næste to afsnit rettes mod borgernes faktiske handlinger og adfærd. Populært formuleret undersøges det, i hvilket omfang der er handling bag ordene.

Table 5. Sammenligning af medborgerpraksis i samme og i forskellig livsfase

	Diskussion af politik med andre. Pct. "ofte"	Læsning af politisk nyhedsstof i avisen. Pct. "ofte"	Følger ofte det politiske nyhedsstof i radio/tv. Pct.	Meget politisk interesseret. Pct.	Indeks for civilt engagement i samme og i forskellig livsfase på en skala til 100
1979 og 1998					
Generation X	33,9	52,4	76,8	24,2	70,8*
68'erne					
1979:	41,5	46,5	48,9	20,7	65,9
1998:	38,4	67,4	81,0	26,5	74,5
Population					
1979:	-	-	-	-	-
1998:	34,3	64,9	61,6	26,5	72,9

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv) og Ungdomsundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv).

Note: *Signifikant forskel mellem generation X og 68-generationen ved 0,05 niveau (t-test).
 Kommentar: Diskussion af politik. I 1979-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor ofte sker det, at du diskuterer samfundsspørgsmål og politik? Sker det ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor ofte diskuterer De politik med andre? Ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." Læsning af politisk stof. I 1979-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor ofte følger du med i det politiske nyhedsstof i aviserne? Sker det ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor ofte følger De det politiske nyhedsstof i aviser? Ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." Radio/tv. I 1979-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor ofte følger du med i det politiske nyhedsstof i radio/fjernsyn? Sker det ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålene: "Hvor ofte følger De det politiske nyhedsstof i radio? Ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." Og: "Hvor ofte følger De det politiske nyhedsstof i tv? Ofte, nu og da, sjældent eller aldrig." Inkluderet er dermed de respondenter i 1998-undersøgelsen, som enten har svaret "ofte" ved det ene eller andet medie, eller svaret "ofte" i begge. Politisk interesse. I 1979-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor interesseret er du i politik? Er du meget interesseret, noget interesseret, kun lidt interesseret, slet ikke interesseret." I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Hvor interesseret er De i politik? Vil De sige, at De er meget interesseret, noget interesseret, kun lidt interesseret, slet ikke interesseret." Indeks for civilt engagement. De to indeks er blevet til ved en sammenlægning af de variable angivet ovenfor.

Af tabel 5 fremgår det, at generation X er signifikant mindre engageret i civilsamfundet, hvilket også giver sig udslag i, at X'erne diskuterer og orienterer sig mindre efter det politiske nyhedsstof i mediernes. Men igen fremgår det, at når vi sammenligner generationerne i samme livsfase, er det faktisk generation X, som samlet set besidder mest social kapital.

Observeres det politiske niveau, som generationerne er mest politisk optaget af, nuanceres den politiske interesses orientering, jf. tabel 6. X'erne er således mere interesseret i indenrigspolitik end 68'erne var i samme livsfase, 68'erne var til gengæld mere interesseret i EF/EU-anliggender og kommunalpolitik. At de unge 68'ere både var mere interesseret i kommunalpolitik og i EF-politikken kan virke endnu mere overraskende i betragtning af, at såvel det lokale som det overnationale niveau har opnået væsentlig større politiske beføjelser siden 1979.

Delkonklusionen er også her, at livscykluseffekten medfører, at 68-generationen "overhaler" i civilt engagement, når der sammenlignes i forskellig livsfase. Men igen er konklusionen også, at de to generationers politiske kultur ikke er væsentligt forskellig i samme livsfase. Hypotesen finder ikke overbevisende støtte.

Tabel 6. Meget politisk interesserede i samme og i forskellig livsfase fordelt på forskellige politikniveauer

1979 og 1998	Kommunal-politik. Pct.	Indenrigs-politik. Pct.	Forholdet mellem Danmark og EF/EU. Pct.	Andre udenrigspolitiske spørgsmål. Pct.
Generation X	12,7	26,8	19,4	14,9
68'erne				
1979:	16,8	21,9	26,0	14,1
1998:	25,3	27,4	14,2	14,5
Population:				
1979:	16,8	21,9	26,0	14,1
1998:	22,4	29,4	17,3	15,4

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv) og Medborgerundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv).

Kommentar: I både 1979- og 1998-undersøgelsen lød spørgsmålene: "Jeg nævner nu forskellige politiske spørgsmål, og jeg vil gerne bede Dem for hver af disse at sige, om De er meget, noget, kun lidt, eller slet ikke interesseret. Kommunalpolitiske spørgsmål? Dansk indenrigspolitik? Politikken i EF, forholdet mellem Danmark og EF? Andre udenrigspolitiske spørgsmål?"

Sociale netværk – medborgerpraksis

Som nævnt er det teoretiske fokus her rettet mod netværkenes eksterne effekter, dvs. at de muliggør samarbejde mellem samfundets forskellige grupper og etablerer institutionelle bånd mellem borgere og offentlige institutioner. Foreningernes

politiske kontakter er igennem perioden øget, ligesom den tidligere meget korporative, formelle interesserepræsentation siden begyndelsen af 1980'erne er løsnet (Torpe, 2003: 35; Christiansen og Nørgaard, 2003). I den forstand er det organiserede civilsamfunds betingelser blevet udvidet, idet forhandlingskanalerne er blevet mere pluralistiske, og foreninger vurderes således stadig at være gode arenaer for generering af social kapital.

Som det fremgår af tabel 7, er generation X så godt og vel medlem af det samme antal foreninger, som 68-generationen var i samme livsfase, men deltagelsesniveauet i de foreninger, man er medlem af, er betydelig større blandt 68'erne.¹¹ For populationen som helhed fremgår det, at deltagelsen har været faldende i den tyveårige periode. Denne tendens understøttes delvist af den danske værdiundersøgelse (Gundelach et al., 2002: 242). Denne studie viser dog, at der har været en betragtelig stigning fra 26 pct. i 1990 til 38 pct. i 1999 i det frivillige arbejde,¹² og at dette ikke varierer generationerne imellem (Gundelach et al., 2002: 242-243).¹³

Tabel 7. Medlemskab af foreninger og deltagelse i møder man er medlem af i samme og i forskellig livsfase

1979 og 1998	Antal medlemskaber	Medlemskab af politisk parti eller ungdomsforening. Pct.	Deltagelse i møder man er medlem af inden for det seneste år
Generation X	3,0	6,1	57,7
68'erne			
1979:	2,9	5,7	67,5
1998:	4,5	12,2	74,2
Population			
1979:	3,1	11,7	69,3
1998:	3,7	11,1	65,3

Kilder: Demokrati fra Neden, 1998 (Dansk Data Arkiv) og Medborgerundersøgelsen, 1979 (Dansk Data Arkiv). Kommentar: Antal medlemskaber. I 1979-undersøgelsen lød spørgsmålet: "På dette kort er der nævnt en række organisationstyper, er De i dag medlem af nogle af sådanne organisationer?" Derudover blev der spurgt: "Er De medlem af andre organisationer, som ikke står på kortet? Hvilke?" I 1998-undersøgelsen lød spørgsmålet: "Her viser jeg Dem et kort, hvor der er opregnet en række organisationer, sammenslutninger og foreninger. Er De medlem af eller på lignende vis tilknyttet én af disse foreninger eller grupper?"

Interessant er det også, at markant flere unge i dag er medlem af et politisk parti eller ungdomsorganisation end 68'erne. Ikke mindst er dette interessant i forhold til den ellers generelt svigtende tilslutning til de politiske partier. Men resultatet er ikke overbevisende. Andetsteds afslører tallene et fald, der endvidere foregår på et lavere niveau. Ifølge Torpe (2003) har partierne i løbet af de sidste tyve år oplevet en generel medlemsnedgang fra ca. syv pct. til ca. fem pct. Inddrages andre data står billedet altså ikke skarpt, men hypotesen finder ikke overbevisende støtte. De

ældre generationer tenderer dog samlet til at besidde større mængder social kapital, men altså kun, når generationerne sammenlignes i forskellig livsfase.

Diskussion af analysens resultater

Politisk kultur er et komplekst fænomen at indfange. Andre metoder kunne have styrken validiteten af den kvantitative metode, der gør brug af enkle indikatorer. Dette fremgår også af litteraturen, der repræsenterer et bredt felt af teorier og grundlæggende metodologiske stridigheder (Pye, 1990; Wilson, 2000). Alligevel er det lykkedes at nå frem til en gyldig konklusion, der samtidig er særdeles interessant. Først skal en række mulige problemer ved analysen dog diskuteres kort.

For det første kan det ikke afvises, at de samme spørgsmålsformuleringer tillægges forskellig betydning af respondenter i en tidsmæssig forskellig kontekst (Almond og Verba, 1963: kap. 2). Eksempelvis spørgsmålet: "Hvor interesseret er De i politik?" kan fortolkes grundlæggende forskelligt med tyve års mellemrum og dermed ikke indfange det samme. I én epoke skal der måske mere til at opfatte sig selv som politisk interesseret end i en anden epoke. Det svækker naturligvis validiteten af undersøgelsen, hvis det forholder sig således. Hertil skal det indvendes, at der er udvalgt variable, der er uafhængige af hinanden på bestemte holdninger, normer og adfærd, hvilket har sikret validiteten af resultaterne. Derudover er en række andre studier blevet inddraget for at understøtte denne analyses resultater.

For det andet er det et problem, at alle typer foreninger, lige fra antenneforeninger og indkøbsforeninger over miljøorganisationer til humanitære grupper og politiske partier, er inkluderet i analysen som udtryk for samme kategori af social kapital skabende arenaer. Dette er gjort af pragmatiske grunde, fordi det, som tidligere nævnt, har været vanskeligt at trække en skillelinje mellem dem. Men for sammenligningen af de to generationer er dette dog mindre problematisk, fordi det må formodes at indvirke ligeligt på begge grupper. Dog er der, som det allerede er blevet drøftet, kun inddraget de formelle sociale netværk, medens de uformelle netværk, eksempelvis familiens, skolens eller arbejdspladsens betydning for den demokratiske kultur, ikke er inddraget. Dermed underestimeres produktionen af social kapital i takt med, at disse arenaer undergår en demokratisering.

Endelig, for det tredje, er de to generationer blevet analyseret som homogene kulturer. Dette skal dog ikke opfattes som om, at der ikke kan være stor variation inden for de enkelte generationer. En generation kan opdeles i en række subkulturer. Således kan de hastige samfundsforandringer indebære en polarisering inden for generation X, der ikke afsløres i en analyse, som i vid udstrækning har sammenlignet gennemsnitsværdier. Hertil skal det indvendes, at værdierne på en række variable/indeks har været særdeles høje, hvilket ikke støtter tesen om stor polarisering inden for generationerne

Konklusion

Der blev indledningsvist argumenteret for, at de unges politiske kultur er særligt interessant at studere for at vurdere demokratiets fremtidige vilkår. Argumentet var, at det er hos denne generation, at vi kan få en strømpil om rammerne for og vitaliteten af morgendagens demokrati. Konklusionen er i det lys optimistisk, og

den opstillede hypotese forkastes. Demokratiet vurderes i trygge hænder – også i hænderne på generation X. Konklusionen er, at generation X besidder *mindst* ligeså meget social kapital, som 68-generationen gjorde i samme livsfase.

Social kapital er blevet operationaliseret langs fire dimensioner: Medborgernormer, social tillid, medborgerengagement og sociale netværk. Konklusionen er, for det første, at medborgernormerne ikke er svagere blandt den unge generation X end hos 68'erne i samme livsfase. Derimod viste samfundsnormerne sig mere rodfæstede hos generation X end hos 68-generationen i samme livsfase. Den anden dimension af social kapital, social tillid, er heller ikke svækket i forhold til den forrige generation. Den tredje dimension af social kapital, medborgerengagementet, er overordnet større hos generation X end hos 68-generationen i samme livsfase. Dog bekræftes også her nogle af de elementer, som blandt andet den seneste medborgerundersøgelse har fremhævet. Der kan spores et engagement, der nok bærer præg af stor interesse og stærke demokratiske medborgernormer, men som er vigende, når det kommer til den aktive deltagelse i de sociale netværk. De sociale netværk udgjorde den fjerde dimension af social kapital, men her fremgår det, at såvel mødedeltagelse som lysten til at diskutere politik generelt er svækket på trods af, at den passive medlemstilslutning til de sociale netværk er uændret.

Trods dette forbehold er konklusionen interessant af tre grunde. For det første har den empiriske analyse overordnet betragtet *ikke* kunnet bekræfte hypotesen om, at nutidens unge holdningsmæssigt og adfærdsmæssigt skulle være mindre demokratiske samfundsborgere end den forrige generation i samme livsfase. Ikke mindst er det en interessant implikation, fordi 68-generationen i et historisk perspektiv var og er politisk engagerede ud over det sædvanlige (Borre og Goul Andersen, 1997). Sammenligningen af de unge med 68-generationen var dermed en såkaldt kritisk test, idet en afvisning af hypotesen åbner op for en generalisering, der rækker ud over den generation, de unge er blevet sammenlignet med.

Dog er fonden af social kapital større i den ældre 68-generation, hvilket imidlertid ikke er overraskende, fordi dette blot bekræfter styrken af livscykluseffekten. Med alderen forventes det dermed også, at generation X vil bidrage yderlig til fonden af social kapital. Generationseffekten vurderes derimod som svag, idet der ikke har kunnet konstateres interessante forskelle mellem de to generationers besiddelse af social kapital. Men i det omfang, der har været en forskel, er konklusionen dog, at generation X har styrket samfundets fond af social kapital.

Sidst, men ikke mindst, er konklusionen interessant, fordi resultaterne bryder med en opfattelse af en demokratisk kultur i forfald, hvilket ellers antydes i en række nyere studier, ligesom det fra tid til anden hævdes i den offentlige debat (Goul Andersen et al., 2000; Borre og Goul Andersen, 1997; Schultz Jørgensen, 1997).

Noter

1. Særlig tak til stud.scient.pol.erne Niels Christian Sørensen og Rune Slothuus for et glimrende projektseminar om politiske kulturer i foråret 2003, tilvejebragte et afsæt for denne artikel.

2. En række studerende med tilknytning til Aarhus Universitet karakteriserede i et debatoplæg sin egen generation som *Generation Fucked Up*. En generation af unge, der beskrives som ansvarsløse, selvtilstrækkelige og inkompetente samfundsborgere. Med andre ord en generation, der ikke vil kunne løfte den demokratiske byrde, lyder den polemiske påstand (www.kulturselskabet.dk). Læs også *Weekendavisen*, 03.01.2003 (1. sektion, p. 10), *Ekstra Bladet*, 14.04.2003 (1. sektion, p. 23) samt *Politiken*, 03.05.2003 (3. sektion, p. 6) og 10.05.2003 (3. sektion, p. 8).
3. Disse antagelser blev oprindeligt argumenteret i en lignende form af Palle Svensson og Lise Togeby, som det fremgår af deres to ungdomsundersøgelser (1986, 1991).
4. Et passende synonym for *efficacy* er "politisk kompetencefølelse".
5. Putnam anvender i *Bowling Alone* (2000: 259-261) begrebet, om end han foretager en lidt anden afgrænsning. "I here follow the custom of referring to those born between 1965 and 1980 as the 'X Generation'" (p. 259). Også USA's rigsrevision gør brug af begrebet i en sammenligning af to generationer (GAO, 2003). I den skønlitterære genre fik den canadiske forfatter Douglas Coupland et internationalt gennembrud med generationsbeskrivelsen *Generation X* (1991).
6. Tocquevilles klassiske studie fra 1830'erne af det amerikanske demokrati forklarede demokratiers stabilitet med civilsamfundets udbredelse og dynamik (Tocqueville, 2000). Godt hundrede år senere fremførte Almond og Verba den samme argumentation i en banebrydende komparativt demokratistudie (Almond og Verba, 1963).
7. Et endogenitetsproblem skal anføres. Drages folk til foreninger, fordi de har mere tillid til andre mennesker sammenlignet med folk, som ikke bliver medlemmer? Eller opstår tilliden med foreningsdeltagelse? Formentlig peger kausaliteten i begge retninger. Denne usikkerhed er også en grund til, at den eksterne effekt af medlemskab vurderes som mest frugtbar. Endvidere kan der ikke empirisk etableres en fortolkning, der støtter Putnams udlægning af, at de frivillige foreninger er *skabere* af social kapital (Rothstein og Stolle, 2003).
8. Selle og Strømsnes "snakke(r) om et kvalitativt nytt organisationsamfunn...", der er etableret fra begyndelsen af 1990'erne (1997: 36).
9. Robert Putnam betoner, at ikke-politiske foreninger, for eksempel sangforeninger, har mindst lige så stor betydning for skabelsen af social kapital som politiske partier og sociale massebevægelser. Dette har ikke overraskende affødt en del diskussion af, hvorvidt Putnams manglende skel mellem *meget* forskellige typer af foreninger er korrekt (Gundelach og Torpe, 1997; Selle og Strømsnes, 1997). I denne analyse trækkes der ikke noget skel mellem foreninger.
10. I ungdomsundersøgelsen fra 1979 lød formuleringen: "Vi bør alle have lige stor politisk indflydelse" på en skala fra helt enig til helt uenig, mens formuleringen i medborgerundersøgelsen fra 1998 lød: "Er det [meget] vigtigt eller [slet] ikke så vigtigt, at alle borgere har samme mulighed for at øve indflydelse på de politiske beslutninger?"
11. Lars Torpe undersøger også på dette spørgsmål de unge, men afgrænsningen er en anden, nemlig de 18-29-årige (Goul Andersen et al., 2000: 91; Torpe, 2003). Aldersgruppen er som den eneste medlem af færre grupper i dag end for tyve år siden, ligesom aktivitetsniveauet også er faldet markant. Dette strider som nævnt andetsteds imod de danske værdiundersøgelseres resultater (Gundelach et al., 2002).
12. I værdiundersøgelserne fra 1981, 1990 og 1999 lød spørgsmålet: "Her følger nu en liste med forskellige foreninger, grupper og lignende. Vær venlig at sige mig: (her vises et kort med de foreninger, som er nævnt i oversigten i tabel 2) A) Hvilke De tilhører af disse foreninger og B) Om De i disse foreninger og lignende udfører ubetalt frivilligt arbejde" (ifølge Gundelach et al., 2002: 238). Stigningen har været størst inden for kategorien socialt arbejde og mindst inden for kultur og idræt. Politisk arbejde befinder sig, som den tredje kategori, midt imellem.
13. Signifikante årsagsvariable er derimod: Uddannelse (positivt), køn (mænd mere aktive end kvinder) og urbaniseringsgrad (negativt).

Litteratur

Almond, Gabriel and Sidney Verba (1989 [1963]). *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Borre, Ole and Jørgen Goul Andersen (1997). *Voting and Political Attitudes in Denmark*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Christiansen, Peter Munk og Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelser. Stat og interesseorganisationer i Danmark i det 20. århundrede*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Coupland, Douglas (1991) (på engelsk 1990). *Generation X*, København: Borgen.
- Damgaard, Erik (red.) (1980). *Folkets veje i dansk politik*, København: Schultz Forlag.
- GAO (2003). *Retirement Income. Intergenerational Comparisons of Wealth and Future Income*. Report, April 25: <http://www.gao.gov/new.items/d03429.pdf>.
- Goul Andersen, Jørgen, Lars Torpe og Johannes Andersen (2000). *Hvad Folket Magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- Økonomforbundets Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen (2002). "Medborgerskab og politisk deltagelse", pp. 162-179 i Erik Albæk, Peter Munk Christiansen og Birgit Møller (red.), *Demokratisk set. Festskrift til Lise Togeby*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gundelach, Peter (red.) (2002). *Danskernes Værdier 1981-1999*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Gundelach, Peter og Lars Torpe (1997). "Social kapital og foreningernes demokratiske rolle", *Politica*, 29. årg., nr. 1, pp. 16-30.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 1, pp. 65-78.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.
- Pye, Lucian W. (1990). "Political Culture Revisited", *Political Psychology*, Vol. 12, No. 3, pp. 487-508.
- Rothstein, Bo and Dietlind Stolle (2003). "Introduction: Social Capital in Scandinavia", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 1-26.
- Schultz Jørgensen, Kresten (1997). *Det sidste menneske – da danskerne opgav demokratiet*, København: Forlaget Fremad.
- Selle, Per og Kristin Strømsnes (1997). "Medlemskab og demokrati", *Politica*, 29. årg., nr. 1.
- Svensson, Palle og Lise Togeby (1986). *Politisk opbrud. De nye mellemlags græsrodsdeltagelse. Årsager og konsekvenser belyst ved en ungdomsundersøgelse*, Århus: Politica.
- Svensson, Palle og Lise Togeby (1991). *Højrebølge?*, Århus: Politica.
- Tarrow, Sidney (1996). "Making Social Science Work Across Space and Time: A Critical Reflection on Robert Putnam's Making Democracy Work", *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 2, pp. 389-397.
- Teorell, Jan (2003). "Linking Social Capital to Political Participation: Voluntary Associations and Networks of Recruitment in Sweden", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 49-66.
- Tocqueville, Alexis de (2000 [1835/1840]). *Democracy in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Torpe, Lars (2003). "Social Capital in Denmark: A Deviant Case?", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 27-48.
- Wilson, Richard W. (2000). "The Many Voices of Political Culture. Assessing Different Approaches", *World Politics*, Vol. 52, Nr. 2, pp. 246-273.
- Wollebæk, Dag og Per Selle (2003). "Participation and Social Capital Formation: Norway in a Comparative Perspective", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 67-91.